

УДК 94(477)(475)(470+571)

БІЛА ОКСАНА,

аспірантка кафедри історії України

Житомирського державного університету імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ У ВИСВІТЛЕННІ ВОЛИНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ХІХ - поч. ХХ ст.

У статті аналізуються історичні публікації на сторінках волинської періодики ХІХ - поч. ХХ ст., що стосувалися питань українсько-польсько-російських відносин. Виконано історіографічний аналіз їхньої тематики та змісту, провідних ідейних тенденцій та показано значення для вивчення історії українсько-польсько-російських відносин досліджуваного періоду.

Ключові слова: *Волинська губернія; Південно-Західний край; Російська імперія; Річ Посполита; періодика.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вітчизняної історичної науки відкриває нові горизонти для вивчення багатогранної історії України. Вагомим пластом у цьому є історія міжетнічних відносин України з іншими країнами, їхній взаємовплив. Такі дослідження є важливими в наш час, адже багато проблемних питань залишаються відкритими й малодослідженими.

Важливим джерелом для вивчення окресленого питання виступає регіональна періодика, яка зберігає в собі оформлену думку краєзнавців, істориків, пересічних журналістів, офіційних керівних органів того часу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Періодичні видання ХІХ - поч. ХХ ст. Волинської губернії досліджувалися істориками та бібліографами. Результати їхніх робіт висвітлені в наукових доробках І. Міляевич "Періодичні видання Волинської губернії ХІХ - поч. ХХ ст." [1], М. Романюка "Українське пресознавство на порозі ХХІ ст." [2], Н. Сарапина "Періодика Волинської губернії 1838-1917 рр." [3], Г. Бухала, Ю. Лашук, О. Ошуркевич "Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшся та Холмщини (1836-1944): список" [4], М. Бойка "Бібліографія періодики Волині" [5] та ін. Періодичні видання виступали для цих авторів об'єктом систематизації, бібліографування, джерелом для дослідження історії становлення преси на теренах України. Рідше аналізувалися самі публікації, зокрема, історико-краєзнавчі в історіографічному аспекті, тому їх вивчення є актуальним і важливим.

Предметом нашого дослідження є історико-краєзнавчі публікації на шпальтах волинської періодики ХІХ - поч. ХХ ст., що стосувалися питань міжнародних відносин трьох народів: українського, польського та російського. Ці статті виступають джерелом розуміння ставлення однієї панівної держави до іншої та навпаки, а також аналізу ставлення представників різних націй один до одного.

Метою нашого дослідження є історіографічний аналіз тематики та змісту, провідних ідейних тенденцій історичних статей на сторінках волинської періодики, визначення їхнього значення для вивчення історії українсько-польсько-російських відносин.

Виклад основного матеріалу. Головним джерелом історичних публікацій для нас були такі періодичні видання Волинської губернії ХІХ - поч. ХХ ст.: газети "Волинские губернские ведомости", "Вестник Волині",

"Почаевские известия" та часопис "Волинские епархиальные ведомости".

Видавнича періодична справа на теренах Волинської губернії бере свій початок із 1838 р., коли вперше почали виходити "Волинские губернские ведомости" як офіційне видання для полегшення співпраці між губернськими владними структурами.

У цей період землі Правобережної України перебували в складі Російської імперії внаслідок другого - 1793 р. і третього - 1795 р. поділів Речі Посполитої. Це докорінно вплинуло на життя краю, у тому числі на культурне, частиною якого була й преса.

Волинська періодика досліджуваного періоду виступала своєрідним посередником між двома народами: росіянами і поляками. Водночас вона показувала ставлення і самих українців до цих процесів та їхнє становище.

Період ХІХ ст. характеризувався прагненням російської влади закріпити своє панування на підкорених територіях, остаточно підкорити регіон Правобережної України й забезпечити цим "імперську" стабільність. Для цього необхідно було визначити, на кого спрямувати свої ідейні впливи, кого обрати союзником у цій справі. Раніше українські землі Правобережжя входили до складу Речі Посполитої, і, звичайно, тут залишилася значна кількість польських традицій. Поляки багаторазово показували несприйняття імперського механізму, яке вилилося в повстання: 1830-1831 рр. та 1863 р. Це, зокрема, стало й причиною для формування імперського етностереотипу "поляка-ворога" для українського простого селянина [7].

Цей стереотип був чітко продуманою системою оцінок і ставлення офіційних кіл до поляків, їхнього місця в суспільних і державних структурах Російської імперії. Його ідеологи виходили із соціальних, релігійних та історичних позицій, ототожнюючи слово "поляк" із "сиротливими поняттями": "пан", "католик - ворог православ'я", "ворог цілісності імперії".

Аналіз періодики показує, що всі ці ідейні напрямки успішно виписувалися й підсвідомо закладалися читачам. Розглянемо це на прикладах.

У першу чергу, звернемо увагу на статтю "Городло" [8; 9], опубліковану на шпальтах "Волинских губернских ведомостей". Стаття інформувала читачів про заплановане на 10 жовтня 1861 р. вшанування в м. Городло

448-ї річниці з дня підписання Городельської унії (1413 р.). Невідомий автор оприлюднив запрошення на цей з'їзд, узятє з витримки "Дневника польского" 1 ч. 1 жовтня львівською газетою "Слово": "Приглашаем к 10 октября на всеобщий съезд Городло: братьев Поляков, Русинов и Литвиновъ с целью, чтобы перед лицом Европы торжественно отпраздновать воспоминание унии Литвы с Польшею" [8; 9]. Далі він перейшов до різкої критики запланованого дійства, закликав не з'являтися на нього.

Описля патетичних промов він виклав своє бачення особливостей відносин Південно-Західного краю з Річчю Посполитою. Узавши за основу "Архив Юго-западной России" (1861 р.), виданий тимчасовою комісією з аналізу давніх актів, та судження історика М. Іванишева, він стверджував, що Литва й Південно-Західна Русь спочатку були з'єднані з Польщею федеративним союзом. Польща для цих країн уважалася країною чужою, поляки людьми іноземними, чужоземними [8; 9].

Журналіст дав і власну оцінку Люблінської унії (1569 р.), відзначивши її згубний вплив, що призвів до втрати самостійності двох потужних народів і політичної незалежності Литви й Русі [8; 9].

Насамкінець у статті висловлена ідея можливої "польської загрози", яку автор вбачав у заклик у з'їзду "возобновить союз трьох народов, Городлянский акт во всем его объеме и ... восстановления Польши в старых пределах" й описля відкрито заклик читача: "отдать жизнь в борьбе... за сохранение наших древних Русских областей" [8; 9].

У цій статті можна відчуті: наголос на відмінності та споконвічній різниці двох народів - польського та руського, негативну оцінку політики Речі Посполитої та поширення страху перед польською загрозою. Це була не єдина стаття, яка описувала особливості життя Правобережної України в складі Речі Посполитої.

Наступне повідомлення "Религиозные отношения Литовско-польских королей к православному народу Юго-Западной Руси (с 1569 - по 1794 гг.)" [10-12] включало оцінки та розлогі історичні довідки щодо історичних постатей, які потрібно боролися за віру православну. У словах "спустя 50 лет почти все высшее сословие юго-западного края изменило своей народности и вере, ополячилось, теперь православие сделалось делом простонародным - казацкимъ, и народ взялся защищать свою веру по-своему, по-казацки" ми вбачаємо засудження вищих станів українського суспільства та звеличення тих, хто борювався проти "ворогів".

Перед читачами змальовувалися портрети борців, таких як С. Наливайко, Г. Лобода, Б. Хмельницький, М. Залізняк, М. Кривоніс, невідомих постатей - Колодки, Донца, Шолудиваго Буняка та їхні подвиги. Детально описувалися битви: Чигиринська, на Жовтих Водах, під Корсунем та Збаражем, повстання під проводом І. Гонти, трагічні події Коліївщини. Усі описи пронизані негативним ставленням до польського народу: "кровь за кровь, муки за муки! Поднялась против поляков вся Украина", "месть полякам за оскорбление веры и народности русской", "очистить Украину от униатов и польских помещиков", "жестоко мстили полякам, иезуитам и жидам за оскорбление своей веры и народности" [10-12].

В іншій статті під назвою "К вопросу о воссоединении Вольны с Россией" [13] не йдеться про ідейні позиції, але даються характеристики й оцінки становища населення, що проживало на території України, коли вона знаходилася під владою Польщі. Цим самим пропагувалася ідея соціального несприйняття, протиставлення двох класів: панів і селян. Творці замітки оперу-

ють висловами Ф. Вольтера, Ж. Руссо, F. Syczynski, Ю. І. Крашевського, А. Бернуллі, Фрідріха II та цитатами з видань "Cowersations Lexicon", наводячи їх на підтвердження думки про пригнічення простих робітників, використання їхньої непосильної праці, нерівноправних робочих умов і проживання та ін.

Кінець XIX - початок XX ст. характеризується тим, що представники народів і національні меншини на землях, які були під владою Російської імперії, почали висловлювати своє незадоволення й обурення політикою самодержавства. Відбулося декілька локальних повстань, масових страйків. Усе це спонукало царя Микола II, аби зменшити напруженість у суспільстві, видати Маніфест 17 жовтня 1905 р., яким закріплювалися низка прав і свобод, гарантованих населенню, та ін. Але це не зняло напруги в національному питанні, а навпаки, ще збільшило прагнення народів до самоідентифікації.

Ставлення польського народу до маніфесту й взагалі оцінку відносин із росіянами ми знаходимо в публікаціях 1907 р. на шпальтах видання "Почаевские известия". Одним із прикладів може слугувати замітка "Проснись и послушай, русский народ, что думают и говорят про нас поляки!" [14]. Вона містила 27 тематично підбраних автором передруків із щоденних періодичних польських видань. Пронизані вони були одним і тим самим настроєм - засудженням Російської імперії за утиски самостійності й можливості самовираження Польщі - та закликами до припинення цього, особливо після оприлюдненого маніфесту. У статті цитуються вислови з таких видань: "Гонецъ" (№ 487, 489, 500, 502, 510), "Прага" (№ 38, 66), "Курьеръ Варшавы" (№ 305, 309, 310), "Курьеръ Поранный", "Варш. Дн." (№ 34, 313), "Czytelnia dla wszystkich" (№ 27, 30), "Курьеръ Пражский" (№ 291), "Курьеръ" (№ 291), "Праца Польска" (№ 79, 90), "Наша жизнь" (№ 325), "Gazeta Warszawaska" (№ 253). Головними ідеями цих публікацій були заклики - "оттолкнуть Россию от себя", "на польской земле должна господствовать польская мысль, польское слово и польское дело", "необходима польская собственная армия"; засудження - "манифест не представляет для нас никакой ценности, полякам не принято идти в народную Думу, а следует добиваться только автономии для Польши" [14].

Знаходимо ще одну публікацію під назвою "Как смотрят поляки на русских" [15]. Автор статті аналізує діяльність ксьонза м. Нова-Миша Мінської губернії Анатолія Ганича, який у своїй проповіді зневажливо висловлювався щодо православної віри та її свідників. Промовляючи до пастви, не називав релігійних конфесій, а лише їхніх носіїв - "польская вера" і "вера русских". Визначав першу як істинну й дану самим Христом, другу різко називав "черная, как земля", а російський народ "самый скверный и черный народ на всей земле". І цитати, і їх інтерпретація автором мають на меті вказати на ставлення й позицію поляків щодо росіян та релігійного питання: а воно було дуже різким й суб'єктивним. Проте зараз не можна встановити істинності особи священника.

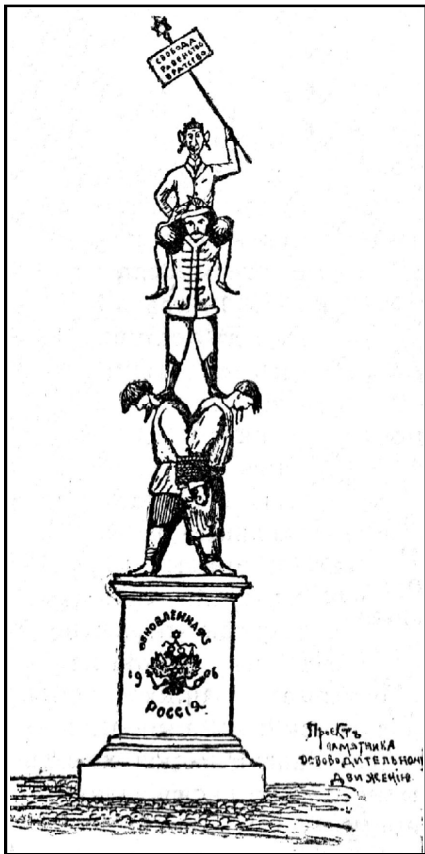
Привернула нашу увагу стаття "Почему для русских отдельные от поляков выборы желательны" [16]. Сама назва вказує на її ідейне спрямування. Звичайно ж, вона стосувалася можливості реалізації виборчого права поляків у Російській імперії. Таке рішення губернатора обґрунтовувалося тим, що краще мати 30 землевласників вірних царю й Батьківщині, аніж 50 услужливих перед поляками і таких, які соромляться називатись росіянами.

Окреме місце на сторінках видань займало висвітлення релігійних питань. Автори зверталися до при-

кладів минулого, зокрема нападів поляків на православну віру. Так, у замітці "Оборона обителі св. Сергія от поляков" [17] ми знаходимо опис подій 1608 р., коли відбувалася осада Троїцько-Сергіївського монастиря військами Лжедмитрія II.

Наводяться на шпальтах газет і приклади ставлення до поляків інших сусідніх держав. "Немцы не церемонятся со всякими иноплеменниками", - зазначалося в публікації "Закон о принудительном отчуждении польских земель в Германии" [18].

Цікавим доповненням до тексту статей слугували ілюстрації. До замітки "Чего добивается революция" [19] редактори публікують зображення (рис. 1), що чітко передає слова: "Жыды, поляки и другие инородцы при своей хитрости и ловкости, успели и без равноправия взлезть на спину русскому народу" [Там само, с. 4].

Ілюстрація до замітки "Чего добивается революция" (Почаевские известия, 1908, 10.03, № 56)

З ідеологічною пропагандою й поширенням етнічного стереотипу проти польського народу не всі погоджувалися. Один із таких сміливців був журналіст, який, зазначивши лише свої ініціали "Л. Н-ский" у промові "Русские и поляки" [20], висловив незгоду з таким станом речей. При аналізі цієї статті відчувається, що автор обурював факт, що всі здійснені й нездійснені злочини того часу заносили в обвинувачувальний акт полякам, а російські шовіністи вбачали в кожному полякові ворога російської державності. При цьому бажання польського народу зберегти свою мову, національну особливість уважалося посяганням на єдність і неподільність держави. На противагу цьому дослідник показав позицію українців, зазначивши, що вони підтримували прагнення поляків до національної самоідентифікації, більше того, називали це "природним правом". До того ж відзначив, що українці не перешкоджа-

ли вільному розвитку й російської народності. Ці факти автор підкріпив статистичними даними з галузі освіти: у Галичині проживало 63 % росіян, їхнє право на освіту забезпечувало 69 % російських шкіл, а на 34 % поляків існувало 30 % польських шкіл; крім того, налічувалося декілька російських середніх училищ, кафедри у Львівському університеті й право на відкриття російських класів за потребою. У своїй замітці журналіст указав на помилковість ототожнення двох понять: "противник данной системы управления" і "враг русской государственности". Автор звернув увагу і на відмінності в розумінні поняття "одна великая нераздельная Россия" як держави, де всі народності щасливі й вважають, що їхні долі пов'язані з величчю російського народу, а в реальності - як держави з бюрократичним устроєм, у якій переважне місце належить російському чиновнику і в якій немає місця для особливостей окремих народів [20].

Проаналізована стаття приголомшила читачів і не могла не отримати відгуку. Одразу ж у редакцію газети "Вольнский Вестник", яка її опублікувала на своїх сторінках, посипалися засуджувальні листи. Вони були опубліковані редакційною колегією в наступних номерах видання. Зокрема, це відгук громадянина Г-кого Н. "По поводу статьи г. Н-ского Л. "Русские и поляки" [21].

Цей лист був наповнений здивуванням, викликаним фактом зближення раніше ліберальної й справедливої газети з "польським елементом". Він виправдовував політику Російської імперії власними аргументами, відповідно до яких проводив аналогію між поведінкою росіян і поляків, які схожим чином реагують на елементарні вимоги для свого народу, тих, хто проживає в Галичині [21]. Далі він навів приклади відносин між поляками й українцями, які були спрямовані на те, щоб зіштовпнути їх і посяти ворожнечу. Автор листа назвав "голос" Л. Н-ского не "голосом поляків", а "польського шляхтича", що, говорячи про руських шовіністів, Л. Н-ский мав на увазі українців.

Ця замітка отримала лаконічну відповідь від редакції газети "Русские и поляки. От редакции": "Полагаем, что здесь произошло qui-pro-quo (примітка автора: лат. "щось замість чогось") і г. Л. Н-ский вовсе не подразумевал под "истинно-русскими" украинцев он имел виду "союзные" нападки на поляков и если перекочивал в Галицию, то потому, что истинно-русские Пушкиревичи ссылались на эту страну" [22].

Але суперечки щодо наведеної статті не вщухали. На цей раз газета опублікувала чергову замітку українською мовою під назвою "Русские и поляки" відгук з видання "Украинское Слово". У ній говорилось про те, що стаття Л. Н-ського бринить "недомовками". "З його слів виходе, що в Галичині для українців поляки просто рай завели". Автори порадили йому, перед тим як поміщати свою "писанину", поцікавитися статтею Кмитича "Walka polsko rusinska w Galicji a nacionalism polski" (Wiedza № 23, 1908) і навели цитати з неї, зазначили історичну закономірність ненависті українців до поляків і говорили про зростання утисків українців польською шляхтою в Галичині. І надалі підтримувалося міжетнічна ворожнеча проімперськими представникам за допомогою ЗМІ.

Не менш цікавою є опублікована робота М. Грушевського "Славянский сезд в Праге и украинство" [23], де він аргументовано й досить сміливо проаналізував відносини між трьома національностями. Відштовхуючись від подій, які відбулися з 13 до 18 липня 1908 р. у Празі, а саме: події IV Слов'янського з'їзду, автор розкриває позицію українського народу, його прагнення до національної самобутності й можливості

самовираження цих прагнень на міжнародній арені серед інших представників слов'янських народів, у тому числі польського й російського.

Зацікавлення цією подією і, як результат, опублікування статті викликав той факт, що на цей конгрес з'їхалося біля 250 осіб, представників різних слов'янських народностей, а українці в ньому участі свідомо не брали, це породило жваві дискусії в російській і польській пресі, які він хотів спростувати.

З перших рядків свого дослідження М. Грушевський наголошував на необізнаності журналістів, які намагались оцінювати питання у своїх розвідках. Засуджував три поширених головами чорносотенних організацій взаємозаперечних висновки:

- 1) українство трактувалось як "польська інтрига";
- 2) з боку галицьких поляків до останнього часу були поширені погляди на українство як "російську інтригу";
- 3) знайшов відображення в газеті "Биржевые Ведомости" № 153: "украинцы не поехали в Прагу потому, что идут рука об руку с немцами, относятся одинаково враждебно к полякам и русским", тобто українство розцінювалося як "німецька інтрига".

Отже, як зазначає історик, конгрес скликався з метою зміцнення єдиності слов'ян, але насправді він був направлений на розпад Австро-Угорської імперії та створення самостійних слов'янських держав. Найбільшим досягненням конгресу вважаються прийняті рішення, запропоновані польськими делегатами, що польський народ визнає себе частиною російської державності й оцінює надзвичайно важливим оновлення Росії.

Українці ж досить різко відповіли на подібні звернення й узагалі не взяли участі в цьому конгресі. М. Грушевський навів цитату з видання "Рада" щодо причини відсутності українців на з'їзді: "Для нас, украинцев, этот обновленный панславизм, этот союз реакционно-националистических элементов славянского общества является ни чем иным, как коалицией, созданной для того, чтобы старшим братьям было легче проглотить своих "младших" братьев... для того, чтобы развязать руки этим старшим братьям в решениях "домашнего спора" сообразно своим выгодам" [23].

Після цього автор зазначив таку причину "всеславянської афери" - обезсилити й задавити український національний рух для полегшення справи денационалізації й "обезличення" Галицької України. Інтереси українського народу у сфері національно-культурного життя, зазначав він, для "русских либералов" річ чужа й далека, і вони готові їх віддати за "похлебку иллюзий всеславянского единения" [23].

М. Грушевський зробив висновки й про те, що в російському суспільстві протягом XIX ст. підвищувався інтерес до слов'янства з метою відведення уваги свого суспільства від реальних потреб своєї країни на широке поле всеслов'янської політики. При цьому він, показуючи настрої української інтелігенції, яка намагалася представляти інтереси простих селян і робітників української нації, зазначив: "Они не имеют никакой надобности заботиться о славянских банках и других игрушках, и даже имеют полное основание не ожидать ничего хорошего от этого нового союза" [Там само].

Більше того, представники української інтелігенції, розуміючи, що не мають права на можливість навіть спілкуватися рідною мовою у своїй домівці, робили висновок про те, що ні про яку повноцінну участь у всеслов'янському з'їзді не може бути й мови. Вони займали позицію очікування й намагалися подалі триматися від "ликующих, праздно болтающих на тему о всеславянском

единении", до того часу, поки "все славяни станут добрыми братьями" [Там само].

Результатом такої позиції стала заява, відправлена голові організаційного комітету Слов'янської конференції К. Крамаржу представниками клубу українських членів Державної Ради у Відні та українського Народного Комітету у Львові (К. Левицьким, В. Охримовичем, В. Бачинським, Л. Цегельським). Наведемо її ключові позиції.

Зазначалася відмова брати участь у з'їзді і заборона будь-кому іншому говорити від імені української нації. Таке рішення було прийнято у зв'язку з рядом об'єктивних причин. По-перше, не було передбачено присутність потрібної кількості представників "австрийской", ні тим паче "российской" України. По-друге, головуючими виступали діячі, які заперечували українську народність узагалі. По-третє, початкові проблемні питання міжслов'янських відносин виключили з програми конгресу, зокрема, одне з найбільш важливих - перешкодження вільному розвитку й гноблення з боку офіційних сфер у Російській імперії й польського суспільства в Австрії. І, нарешті, по-четверте, тому, що українське суспільство не визнає расової політики та расового антонізму, а стоїть на засадах вільного культурного й політичного розвитку всіх націй [Там само].

Істинні російські настрої ми можемо простежити з подій ще до початку з'їзду. У травні 1908 р. у статті Г. А. "Шаг к объединению славян" [24] зазначалося про нібито ініціативу слов'ян об'єднатися, що має вберегти їх від ворогів. А за допомогою вони звернулися до своєї споконвічної заступниці Росії. У замітці зазначалося, що можливість єднання могла бути реалізована лише за умови, "если они не станут навязываться России со своими "конституционными стремлениями". Виписувати й реалізувати права національних меншин ніхто й не збирався.

З аналізу статей випливає, що відносини слов'янських національностей зазначеного періоду набули своєї критичної маси й вилилися в ось такі сміливі заяви. Показовими стали події Слов'янського конгресу. Настрої були такими, що з об'єктивних оцінок було зрозуміло, що цей з'їзд не був виразом слов'янської солідарності, адже його організатори та ідеологи свідомо обходили болючі питання буття слов'янських народів. Українська нація в цей час зазнавала достатньо негативних впливів на її розвиток у різних галузях життя з боку представників влади Російської імперії.

Стаття, що належала авторству невідомого, який зазначив лиш ініціали "Г. А." "Ляхи и Русины" [25] містила чергову порцію загальних відомостей про утиски руських галичан поляками: заборона сповідувати православну віру; заборона мати свої, руські училища; спілкуватися руською мовою; називатися руськими. Наголошувалося в ній на тому, що поляки відмежовують галичан і називають їх "не руськими", а "русинами". Автор наводить довідку щодо історії Галицької Русі, територія якої була заселена корінним руським племенем, князями галицькими були сини Рюрика - князя істинно руського, а 800 років назад Галіція складалася з 3 руських князівств, якими керували руські князі, а в 1134 р. всі вони об'єдналися в одне руське князівство зі столицею Галич. "Русские никогда не притесняли поляков, а только останавливали их наглость, а вот сами-то поляки накладывают ярмо на русинов" [Там само].

Привертає увагу замітка Г. А. "Почему правые не желают допущения в русские школы большого числа инородцев?" із закликами відчуження польського народу від реалізації його права на освіту. Пояснювало-

ся це тим, що потім вони займають найкращі посади, уважають себе господарями російського царства та ще й влаштували революцію. І в кінці автор виголошує заклик: "Интересы коренного русского населения важнее интересов ляхско-жидовских, желаем, чтобы русские учебные заведения были преимущественно для русских" [26].

Не менш злобною є стаття "Россия для русских! (Голос из деревни)", назва якої вже висвітлює основну тезу, спрямовану до читачів. За словами автора, представники інших народностей: поляки, фіни, євреї - користуються добротою росіян, а вони вірять і поступаються їм, цим самим втрачаючи потугу й силу своєї держави й нації. "Хочешь жить в России и с Россией, подчиняйся ей власти, не хочешь - скатертью дорожка, а строптивость можно усмирить силой" [27].

Настрої керівників російських чорносотених організацій щодо поляків знаходимо в замітці "Черносотенный проект примирения русских с поляками" [29]. Невідомий автор опублікував його текст на основі статей чорносотенця К. Доміанова, уміщених в газеті "Русская Речь", і відгукувався про його думки як про "образец чорносотенного тупоумия и человеконенавистничества". У цьому проекті критикувалися раніше запропоновані проекти Г. Єврейнова "Национальные вопросы на инострадных окраинах России. Схема политической программы" (Спб., 1908 г.), Шарапова і професора Д. Іловайського, які пропонували поступки для "умерения шляхти", пропонуючи відновлення територіальних кордонів Царства Польського. У новому проекті проголошувалась єдина концепція для вирішення "польського питання" в Російській імперії. Зробити це планувалося не шляхом надання автономії. Автори наводили приклад Німеччини, коли та колонізувала Познань. Німці стали її основною національною складовою населення, завдяки цьому німецька мова отримала статус державної. Схожий шлях пропонувався законодавцями: "То же нужно сделать и нам, пользуясь для этого организованными силами русского православного народа. Только тогда, когда шляхта увидит, что в пределах прежней Мазовии для неё нет "культурной" работы, она смирится и поймет, что всегдашним врагом был не Русский православный народ, а она сама" [29].

Суперечливою й досить суб'єктивною є стаття "Русские и поляки" [30], підписана ініціалами "В. Г.". Автор на основі історичних подій дав оцінку неможливості об'єднання російського й польського народів. Головною передумовою він визначав вплив західних сусідів. На його думку, вони від початку прагнули будь-якими засобами розширити свої території за рахунок слов'янських земель, але на інших територіях вони отримали відсіч, а в Польщі - "радушный прием, имевший роковые последствия для польского народа... нигде в мире не было такого перерождения народного организма, под влиянием иноземщины, как в Польше". Замітка містила критику зовнішньої політики Німеччини і Франції щодо Польщі з наголосом лише на її негативних сторонах і, як висновок, зауваження, що поляки, "русские подданные, навсегда откажутся от заграничных "друзей" польского дела".

Аналіз волинської періодики того часу дав можливість з'ясувати, яким чином убачалося вирішення питання примирення росіян і поляків. Так, у газеті "Вестник Волины" в щоденній рубриці ми знайшли замітку під назвою "Опять "русификация" [31]. Автор статті відзначав жваву роботу над законопроектом самоуправління для Царства Польського, який розроблявся Міністерством внутрішніх справ Російської імперії. Він навіть цікаві судження з преси Польщі. Польські журна-

листи оцінювали його, як наповнений русифікаторськими тенденціями й вироблений в душі попереднього управління краєм.

Показовою, на наш погляд, є звичайна ілюстрація "Славянские народы" [32] (рис. 2). На ній ми бачимо зображення представників груп слов'янських народів, але звернемо більш детальну увагу на запропонований поділ: "малороссы", "белорусы", "великороссы", "руссыны" та ін.

Ілюстрація до замітки "Славянские народы" (Почаевские известия, 1909, 17.03, № 714)

Він був здійснений відповідно до офіційної концепції Російської імперії - Концепції триєдиного руського народу, за якою східні слов'яни в сукупності створювали єдину російську націю. Ця теорія виступала головним етнологічним стандартом у світі до 1920 р. Утілювалась вона в життя завдяки націоналістичним організаціям "Союзу русского народа" (1905-1907 рр.) О. Дубровіна та "Киевскому клубу русских националистов" (1908-1917 рр.) і відображалася в багатьох етнографічних роботах XIX ст. За нею руський народ ділився на три гілки: "великороссы, малороссы, белорусы". У світлі цієї концепції прагнення до національного самовираження серед слов'янських національних меншин сприймалися як загроза територіальній цілісності імперії, а українські й білоруські рухи як загроза єдності державної нації.

Висновок

Виконаний нами огляд історико-краєзнавчих публікацій на сторінках волинської періодики XIX - поч. XX ст., які стосувалися міжнародних питань, дав можливість визначити їхні провідні тематичні напрями: соціально-економічний напрямок, який порушував проблеми соціальної нерівності, закріпачення українсь-

ких селян польською шляхтою в часи, коли українські землі перебували в складі Речі Посполитої; релігійний, що висвітлював наслідки ополячення, загрози православної вірі й подвиги і хоробрість її захисників; етнографічний - за яким були здійснені спроби описати історію походження народностей та особливості їхньої національної самоідентифікації.

Усі ці напрямки публікацій характеризувались різними ідеологічними тенденціями. Якщо брати до уваги проаналізовані замітки "Волынских губернских ведомостей", "Почаевских известий", "Волынских епархиальных ведомостей", то можна простежити пропаганду Російської імперії в дусі російського монархізму й шовінізму, яка поширювалася через пресу. Ці процеси досить негативно впливали на соціальні й міжнародні настрої українсько-польсько-російських відносин в умовах імперіалізму. А на противагу їм на захист польської та української самоідентичності виступали журналісти демократичної газети "Вестник Волыни".

ЛІТЕРАТУРА

1. Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії XIX - початку XX століття: Історико-бібліографічне дослідження / І. В. Мілясевич ; [наук. ред. М. М. Романюк]. - Львів, 2004. - 376 с.
2. Романюк М. М. Українське пресознавство на порозі XXI століття / М. М. Романюк. - Львів, 2000. - 110 с.
3. Сарапин Н. Періодика Волинської губернії 1838-1917 рр. / Н. Сарапин // Українська періодика: історія і сучасність : доповіді і повідомлення сьомої Всеукр. наук.-теор. конф. - Львів, 2002. - С. 62-64.
4. Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836-1944): Список / [уклад. Ю. Лащук, Г. Бухало, О. Ошуркевич]. - Львів, 1994. - 52 с.
5. Бойко М. Бібліографія періодики Волині / Максим Бойко. - Блюментон : Волин. вид. фонд, 1982. - 156 с.
6. Гудь Б. В. Українсько-польські конфлікти XIX - першої половини XX століття: етносоціологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / Б. В. Гудь. - Львів, 2008. - 41 с.
7. Горизонтов Л. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше / Л. Горизонтов. - М., 1999. - С. 53-68.
8. Городло // Волынские губернские ведомости. - 1861. - 18 ноября. - С. 280-281.
9. Городло // Волынские губернские ведомости. - 1861. - 25 ноября.
10. Религиозные отношения Литовско-польских королей к православному народу Юго-Западной Руси (с 1569 - по 1794 гг.) // Волынские епархиальные ведомости. - 1877. - № 1. - 1 января. - С. 27-37.
11. Религиозные отношения Литовско-польских королей к православному народу Юго-Западной Руси (с 1569 - по 1794 гг.) // Волынские епархиальные ведомости. - 1877. - № 3. - 1 февраля. - С. 117-129.
12. Религиозные отношения Литовско-польских королей к православному народу Юго-Западной Руси (с 1569 - по 1794 гг.) // Волынские епархиальные ведомости. - 1877. - № 5. - 1 марта. - С. 199-219.
13. К вопросу о Воссоединении Волыни с Россией // Волынские губернские ведомости. - 1894. - № 75. - 24 августа.
14. Проснись и послушай, русский народ, что думают и говорят про нас поляки! // Почаевские известия. - 1907. - № 144. - 30 июня. - С. 1-3.
15. Как смотрят поляки на русских // Почаевские известия. - 1907. - № 169. - 1 августа. - С. 3.
16. Почему для русских отдельных от поляков выборы желательны // Почаевские известия. - 1907. - № 171. - 3 августа. - С. 1.
17. Оборона обители св. Сергия от поляков // Почаевские известия. - 1908. - № 4. - 7 января. - С. 1.
18. Закон о принудительном отчуждении польских земель в Германии // Почаевские известия. - 1908. - № 6. - 9 января.
19. Чего добивается революция // Почаевские известия. - 1908. - № 56. - 10 марта. - С. 4.
20. Н-ский Л. Русские и поляки / Л. Н-ский // Вестник Волыни. - 1908. - № 141. - 25 мая. - С. 1-2.
21. Г-кий Н. По поводу статьи г. Н-скаго Л. "Русские и поляки" / Н. Г-кий // Вестник Волыни. - 1908. - 31 мая. - С. 2.
22. Русские и поляки. От редакции // Вестник Волыни. - 1908. - 31 мая. - С. 2.
23. Грушевський Михайло. Славянський сезд в Празі и украинство / Михайло Грушевський // Вестник Волыни. - 1908. - 9 июля.
24. Г. А. Шаг к объединению славян / Г. А. // Почаевские известия. - 1908. - № 113. - 27 мая. - С. 1.
25. Г. А. Ляхи и Русины / Г. А. // Почаевские известия. - 1908. - № 147. - 7 июня. - С. 3.
26. Г. А. Почему правые не желают допущения в русские школы большого числа инородцев? / Г. А. // Почаевские известия. - 1908. - № 147. - 7 июня. - С. 3.
27. Россия для русских! (Голос из деревни) // Почаевские известия. - 1908. - № 551. - 14 августа. - С. 3.
28. Как охраняют польские монахи русские культурные памятники (Свет) // Почаевские известия. - 1908. - № 560. - 26 августа. - С. 3.
29. Черносотенный проект примирения русских с поляками // Вестник Волыни. - 1908. - 4 ноября.
30. В. Г. Русские и поляки / Г. В. // Вестник Волыни. - 1908. - 4 ноября.
31. Опять "руссификация" // Вестник Волыни. - 1908. - 20 ноября. - С. 2.
32. Славянские народы // Почаевские известия. - 1909. - № 714. - 17 марта. - С. 2-3.

Била Оксана,

аспірантка кафедри історії України

Житомирського державного університету імені Івана Франка

УКРАИНСКО-ПОЛЬСКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ОСВЕЩЕНИИ ВОЛЫНСКОЙ ПЕРИОДИКИ XIX - нач. XX в.

В статье анализируются исторические публикации на страницах волынской периодики XIX - нач. XX в., касающиеся вопросов украинско-польско-российских отношений. Сделан историографический анализ их тематики и содержания, ведущих идейных тенденций и определено их значение для изучения истории украинско-польско-российских отношений исследуемого периода.

Ключевые слова: *Волынская губерния; Юго-Западный край; Российская империя; Речь Посполитая; периодика.*

Bila Oksana,
 Postgraduate student of the History of Ukraine Department of
 Ivan Franko State University of Zhytomyr

UKRAINIAN-POLISH-RUSSIAN RELATIONS AS COVERED BY VOLYN PERIODICALS OF THE 19th-20th CENTURIES

The paper reviews historical and regional studies publications of Volyn periodicals in the 19th-20th centuries, which covered the Ukrainian-Polish-Russian relations. Their key theme lines are indicated, specifically a socio-economic line which addressed social inequality problems, enslavement of Ukrainian peasants by Polish gentry at the time when some Ukrainian regions were a part of the Polish-Lithuanian Commonwealth; a religious line which covered consequences of Polonization, threats to Orthodoxy, feats and courage of its defenders; an ethnographic line which attempted to describe the history of origin of nations and the specifics of their national self-identification.

It is shown that all these lines of publications featured different ideological tendencies. Thus some articles from 'Volynskiye Gubernskiye Vedomosti', 'Pochayevskiye Izvestiya' and 'Volynskiye Yeparkhialniye Vedomosti' were analyzed, which allowed to trace propaganda of the Russian Empire in the spirit of Russian monarchism and chauvinism spreading via press. Those processes had a rather negative impact on social and interethnic moods of the Ukrainian-Polish-Russian relations in the imperialist context. By contrast with the above, journalists of the democratic newspaper 'Vestnik Volyni' advocated the Polish and Ukrainian self-identification.

Key words: Volyn Province; South-Western Region; Russian Empire; Polish-Lithuanian Commonwealth; periodicals.

REFERENCES

1. Miliasevych I. V., scientific editor M. M. Romaniuk (2004), Periodical press of Volhynia governorate in the XIX - beginning of the XX centuries: Historical-bibliographical research, Lviv, 376 p. (ukr).
2. Romaniuk M. M. (2000), Ukrainian Media Study on the XXI century eve, Lviv, 110 p. (ukr).
3. Sarapyn N. (2002), Periodical press of Volhynia governorate in 1838 - 1917 years, *Ukrainian periodical press: history and Modernity. Additions and notifications of 7th All-Ukrainian scientific-theoretical conference*, Lviv, pp. 62-64 (ukr).
4. Lashchuk Yu., Bukhalo H., Oshurkevych O. (1994), Periodical press of Volhynia, Polesia, Podlachia and Chelm land (1836-1944): List, Lviv, 52 p. (ukr).
5. Boiko M. (1982), Bibliography of Volhynia periodical press, Volhynia publishing fund, Blyumenton, 156 p. (ukr).
6. Hud B. V. (2008), *Ukrainian-Polish conflicts in the XIX - first part of the XX century: ethno-sociological aspect*, Abstract of thesis for getting scientific degree of doctor of historical science of specialization 07.00.02 "World history", Lviv, 41 p. (ukr).
7. Horizontov L. (1999), Paradoxes of imperial policy: Poles in Russia and Russians in Poland, Moscow, pp. 53-68 (rus).
8. Horodlo (1861), *Volynskiye Gubernskiye Vedomosti*, № 46, 18 November, pp. 280-281 (rus).
9. Horodlo (1861), *Volynskiye Gubernskiye Vedomosti*, 25 November (rus).
10. Religious attitude of Lithuanian-Polish kings to the Orthodox people of South-West Rus' (from 1569 to 1794 year) (1877), *Volynskiye yeparkhialnyye vedomosti*, № 1, 1 January, pp. 27-37 (rus).
11. Religious attitude of Lithuanian-Polish kings to the Orthodox people of South-West Rus' (from 1569 to 1794 year) (1877), *Volynskiye yeparkhialnyye vedomosti*, № 3, 1 February, pp. 117-129 (rus).
12. Religious attitude of Lithuanian-Polish kings to the Orthodox people of South-West Rus' (from 1569 to 1794 year) (1877), *Volynskiye yeparkhialnyye vedomosti*, № 5, 1 March, pp. 199-219 (rus).
13. Issues of Reunification Volhynia with Russia (1894), *Volynskiye Gubernskiye Vedomosti*, № 75, 24 August (rus).
14. Wake up and listen to, Russian people, what are thought and talked about us by Poles! (1907), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 144, 30 June, pp. 1-3 (rus).
15. How Poles look at Russians (1907), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 169, 1 August, p. 3 (rus).
16. Why election separated from Poles is desirable for Russians (1907), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 171, 3 August, p. 1 (rus).
17. The defense of the abode of St. George from Poles (1908), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 4, 7 January, p. 1 (rus).
18. The law of expropriation of Polish lands in Germany (1908), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 6, 9 January (rus).
19. What revolution achieves (1908), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 56, 10 March, p. 4 (rus).
20. N-skiy L. (1908), Russians and Poles, *Vestnik Volyni*, № 141, 25 May, p. 1-2 (rus).
21. G-kiy N. (1908), About the article of Mr. N-skogo L. "Russians and Poles", *Vestnik Volyni*, 31 May, p. 2 (rus).
22. Russians and Poles. From editorial (1908), *Vestnik Volyni*, 31 May, p. 2 (rus).
23. Hrushevskiy M. (1908), Slavic congress in Prague and The Ukrainian community, *Vestnik Volyni*, 9 July (rus).
24. G.A. (1908), The step toward reunification of Slavs, *Pochayevskiye Izvestiya*, № 113, 27 May, p. 1 (rus).
25. G.A. (1908), Lendians and Rusyns, *Pochayevskiye Izvestiya*, № 147, 7 June, p. 3 (rus).
26. G.A. (1908), Why don't right-wing people want to allow in Russian schools a big amount of aliens?, *Pochayevskiye Izvestiya*, № 147, 7 June, p. 3 (rus).
27. Russia for Russians! (Voice from the country) (1908), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 551, 14 August, p. 3 (rus).
28. How Polish monks keep Russian cultural memorials (Svet) (1908), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 560, 26 August, p. 3 (rus).
29. Black Hundreds's project of reconciliation between Russians and Poles (1908), *Vestnik Volyni*, 4 November (rus).
30. V.G. Russians and Poles (1908), *Vestnik Volyni*, 4 November (rus).
31. Again "Russification" (1908), *Vestnik Volyni*, 20 November, p. 2 (rus).
32. Slavic nations (1909), *Pochayevskiye Izvestiya*, № 714, 17 March, pp. 2-3 (rus).

© Біла Оксана
 Надійшла до редакції 23.09.2014